

El llegat ianqui a Menorca

Un petit cementeri al port de Maó, amb 28 tombes de 'marines' ianquis, recorda l'estada de la Mediterranean Squadron, la flota nord-americana que a principis del segle XIX va situar a Maó la seva primera base naval estable fora de les fronteres dels Estats Units.

Vista del Port de Maó en l'actualitat.

Durant la primera meitat del segle XIX aquest port fou testimoni de la presència de la flota nord-americana. Una presència que afavorí l'economia insular.

El port de Maó, a llevant de l'illa de Menorca, ha estat tingut per un dels més magnífics de la Mediterrània occidental. De fet, l'entrada de Menorca a l'uropeïtat històrica es féu en el segle XVIII per la porta del port. És a dir, fou aquest superb accident geogràfic la causa que va fer que assolís una forma d'*existència* real, històricament parlant. Abans, ningú no hi perdía un minut, amb aquest petit roquissar desforestat,

empaitat pels vents més indòmits, eixut de matèries primeres o de recursos naturals apetibles.

Així, però, que qualche navegant espavilat féu córrer la veu sobre les excel·lències nàutiques del port, totes les potències que, del set-cents ençà, han pretès la confirmació de llur poder a l'escena internacional, han mirat d'ocupar Menorca. Conqueriren l'illa Anglaterra i França per espai de gairebé cent anys. Després, freqüentaren

les aigües calmes de Maó les flotes de països ben diversos: Rússia, Holanda, Alemanya, i fins la d'Estats Units d'Amèrica que procedia de latituds molt allunyades de la conca mediterrània. Amb l'estada dels americans del nord, havia de començar la història de les bases navals americanes d'ultramar. Fou a Menorca que els americans endegaren les primeres formes del seu imperialisme militar.

Els americans arribaren a Menorca per protegir militarment les seves rutes comercials a la Mediterrània. Vingueren, doncs, per fer-hi custòdia dels interessos dels naviliers mercants que havien començat a establir negocis amb aquesta banda del món. Els menorquins, per tant, foren els convidats de pedra de la transformació del vell imperialisme colonial que havien practicat amb la seva illa els francesos o anglesos del XVIII, per inaugurar les formes d'imperialisme econòmic modern.

L'expansió comercial. El comerç nord-americà, en els anys que envoltaren el procés d'Independència nacional, es trobà sotmès a diverses restriccions que l'impedien d'operar amb els països situats a llevant. Era així en aplicació de les anomenades Actes de Comerç (*Acts of Trade*), les disposicions de les quals circumscriuïen la seva activitat comercial permesa a l'interior dels seus límits geogràfics naturals. Això no obstant, després de la revolta per la independència, sorgiren ben aviat els primers contactes comercials, tot i ser de caràcter privat, entre mercaders americans i europeus. El 1785 les panses d'Esmirna, per exemple, es venien a Boston (Massachusetts). I el 1786 un vaixell americà havia visitat Constantinoble amb intencions de fer-hi negocis. Entre finals del segle XVIII i començament del XIX, diversos vaixells s'internaren en les rutes mediterrànies, entre Esmirna i Alexandria, a les costes d'Egipte.

La pirateria basbareca, però, ben prest s'interposà en els interessos econòmics dels americans, que hagueren d'enfrontar-se a tota mena d'atacs o pillatges. Per això, el

1796, el primer president, George Washington, havia urgit una força de protecció permanent en el Mediterrani, de salvaguarda del comerç de la seva nació. Particularment amb Trípoli, aquells anys, les relacions foren molt tenses. Sovintejaren els enfrontaments, els cops de mà o les batusses, provocades per les embarcacions corsàries que assaltaven els mercants americans. Entre el 14 de maig de 1801 i l'estiu de 1805 els atacs entre totes dues nacions assoliren perfils de veritable estat de guerra. Sota l'administració de Thomas Jefferson, tercer president americà, les escaramusses foren especialment virulentes. El mateix Jefferson havia escrit que els Estats Units estarien sempre obligats a disposar d'una esquadra al Mediterrani.

Altrament, durant el primer decenni del XIX, Anglaterra mantenia una mena de persecució contra els vaixells americans que arribaven a Europa. L'antiga metròpoli exercia el *dret de visita*, que li atorgava la facultat de regirar les embarcacions per tal de buscar-hi mariners anglesos desertors, i que, en càstig, enrolava a la guerra franco-britànica. Aquesta pràctica, és clar, menyscabava el desig nord-americà de comerciar lliurement amb Europa. Fou per això que Estats Units, al capdavant, rompé les hostilitats contra Anglaterra el 1812. No es va pas aliar, formalment, a França, però, de fet, se situà al costat de Napoleó. Políticament, aquest alineament fou impopular a Amèrica, però va permetre el país de situar-se dins l'aixopluc dels exèrcits hegemònics de l'emperador francès. En la pràctica, va donar peu als interessos americans d'aprofundir les relacions comercials amb els ports neutrals d'Europa, i a mig termini, de penetrar en les xarxes mercantils del vell continent.

Fou aleshores que Estats Units posà els ulls sobre l'illa de Menorca. L'administració de Jefferson (1801-1809) seria la primera a estudiar curosament la situació portuària de la Mediterrània. Era per devers 1805. Des del primer moment la idoneïtat geogràfica de Menorca quedà palesa. John Mar-

Els americans arribaren a Menorca per protegir militarment les seves rutes comercials a la Mediterrània.

tin Baker, aleshores, rebé el nomenament de primer cònsol americà a Balears, i la feina immediata que escometé fou aconseguir la instal·lació de la flota a la redosa de Menorca, la predilecta seva. Trigaria encara uns anys a coronar amb èxit l'elecció. La tardor del 1807, amb motiu d'una visita a Washington, Baker va acabar de convèncer les autoritats dels avantatges de l'illa balear. Estats Units, a partir de llavors, dirigiria tots els esforços diplomàtics a rebre el permís per situar a Menorca la Mediterranean Squadron: la Sisena Flota, diríem, de principis del XIX.

Primers ancoratges. Per devers 1815 hi va haver una primera

aproximació diplomàtica a Espanya. Se n'encarregà l'oficial de marina Stephen Decatur, que va sol·licitar de Madrid si els vaixells que navegaven per la Mediterrània rebrien d'Espanya facilitats per tal de disposar, a Maó, de magatzems de provisions; i si els tripulants serien eximits, o si més no rebaixats, de les obligacions de fer quarantenes. De primer antuvi, la petició causà els recels espanyols. Alguns consellers àulics especularen, de la cort estant, que, accedir a una semblant demanda podria provocar un altre Gibraltar, una altra nafra territorial dolorosíssima.

Sense disposar, doncs, de cap concessió legal ni formal d'Espanya, el fet fou, però, que el vaixell insígnia United States, encapçalant l'esquadró de la Mediterrània, entrà sense problemes en el port de Maó el 5 de novembre de 1815 per passar-hi l'hivern.

Els americans foren cortesament rebuts pel governador insular. Es permeté una admissió temporal, inclòs el desembarcament de provisions i mercaderies. Part del llit-zeret fou cedit com a hospital de sang. El que en mancava, però, era el permís legal d'estada, o sigui, l'acord polític i diplomàtic. Calia, des del punt de vista americà, formalitzar jurídicament l'ocupació portuària i l'establiment d'una ba-

Vaixell de guerra nord-americà al port de Maó, al segle XIX. Amb l'estada de la flota dels Estats Units, havia de començar la història de les bases navals americanes d'ultramar.

Dalt, John Rodgers, comodor de la Mediterranean Squadron entre el 1824 i el 1827. A sota, un *Bluejacket*, mariner de l'armada nord-americana amb la vestimenta típica del segle XIX.

se naval. En realitat, el reconeixement encara es demoraria molt, per diverses causes. Primera, per la guerra del francès a la península. I segona, perquè en les primeres dècades del XIX Espanya va haver d'enfrontar-se a moltes insurreccions de les colònies sud-americanes, sovint consentides —quan no instigades— pels veïns del nord. Res no aconsellava a Ferran VII de concedir cap mena d'avantatges, a Europa, al seu incòmode i pèrfid instigador de les revoltes d'emancipació nacional en el continent americà. Amb casos com el del revolucionari independentista veneçolà Fernando Miranda de 1806, el capítol de la cessió de Louisiana o l'ocupació de La Florida per part nord-americana, una qualsevol forma de col·laboració Madrid-Washington va esdevenir inviable. Fou així que les estades maoneses del Mediterranean Squadron només es verificaven intermitentment, sempre en funció de l'estabilitat de les relacions polítiques bilaterals.

ARXIU

El panorama es capgirà a partir de 1820. L'agost, el vaixell *Spark* recalà a Maó, amb la intenció de sol·licitar de nou l'ús temporal del port. Hi hagué sort. Les autoritats locals en consentiren. Aleshores, el comodor (l'oficial William Bainbridge) escriví al president de la junta naval americana tot suggerint-li que si els impostos a què eren sotmeses les mercaderies que transportava l'esquadra fossin recarregades amb quanties petites, Port-Maó (com anomenaven la ciutat i tota l'illa) caldria que fos l'indret de recalada escollit per a les hivernades. I això, amb molta diferència a qualsevol altra alternativa, doncs era el millor punt de reunió de la flota i de dipòsit de les provisions.

El gener de 1821 el mateix Bainbridge plantejà la qüestió amb la legació americana a Madrid. En el mes següent, el febrer, el secretari de la missió diplomàtica, Thomas Brent, demanà dos cops al govern espanyol que concedís el privilegi d'un dipòsit portuari lliure d'impostos a Maó. A la fi, el rei ho acceptà. La concessió fou atorgada per sis mesos, amb dret a renovació del permís. La reacció americana fou, aleshores, diligent i entusiasta. Desmantellà tot d'una l'hospital que mantenia a Pisa i ordenà que el material naval (pals, vergues, àncores, etc.) i altres equips que es trobaven a Gibraltar fossin traslladats a Menorca. El dolç idil·li, però, es trencà el 1822. Era l'any que James Monroe, quart president d'Estats Units, havia

proposat al Congrés el reconeixement dels nous estats de Llatinoamèrica. Hi hagué, és clar, una protesta furibunda i enèrgica del ministre espanyol a Washington. En conseqüència, el maig de 1822, Espanya, en lloc de renovar el permís, rebutjà el manteniment del dipòsit naval i ordenà que les mercaderies fossin de bell nou sotmeses a gravàmens en cas de no ser evacuades, immediatament, de territori menorquí. L'esquadra altra vegada es quedava fora de la somnada llar portuària.

Les bones relacions no es restabliren fins el 1823. Aquell any dos vaixells americans reclamaren refugi al port de Maó per tal de ser reparats. El fet suposà un cert desglaç de les fredes i escostronades relacions. Després, el 1825, a petició del comodor John Rodgers, fou renovat el permís reial per a disposar de l'establiment d'un dipòsit naval exempt d'impostos per a l'esquadra.

Concessió jurídica. Aquest fou el moment clau del procés. El 1825 Estats Units aconseguí de fixar, de forma estable, la base de Maó. Era la primera a ultramar amb aquestes característiques. Sembla que el comodor Rodgers viatjà personalment a Madrid per tal de rematar la negociació. Fou un acte polític i jurídic alhora, perquè la corona espanyola protocolitzà una declaració administrativa, tot convenint dita cessió. A partir de llavors, vint anys de convivència americana i menorquina començaren a desenvolupar-se. Vint anys de relació naval, oficial i diplomàtica, però també humana, amb presències constants dels *jaquetes blaves*, els *bluejackets* al servei del Mediterranean Squadron, mesclats dins la vida ciutadana de Maó.

Alguns oficials que feren estades a l'illa han deixat escrites les memòries de navegació. Segons aquests textos, Menorca, per damunt dels avantatges estratègics, va acabar esdevenint un lloc agradable, de records inesborrables. El mateix Rodgers havia afirmat que es tractava del millor port que ell mai no havia vist. Per als maoneses

ARXIU

sos en particular, les estades del *Mediterranean Squadron* produïren certs beneficis, especialment importants en les circumstàncies de necessitat i penúries de la gent. En termes socials, foren bastant lucratives, doncs: l'esquadra requeria dels serveis constants de sastres, flequeres, capellers, comerciants, ferrers, calafats, etc. Per exemple, l'oficial Downes tenia contractats l'any 1828 quinze treballadors locals al servei de la fragata *Java*. A més, els beneficis monetaris per a l'economia local també resultaven ben prou engrescadors. Els dos mil o més oficials i mariners feien circular devers 150.000 dòlars anuals. Allò formava un cabal gens fútil per a la minsa capacitat maonesa de negocis. D'altra banda, l'esquadra suscità un punt d'atracció per a certs professionals amb determinat grau acadèmic. La flota americana contractà professors de matemàtiques i nàutica i pilots experimentats per tal d'embarcar-los. El fet era que, d'ençà la concessió administrativa, la *Mediterranean Squadron* havia posat en marxa, a Maó, la seva pròpia escola naval flotant. Fins el 1845 en què Estats Units no va fundar l'escola naval en terra, i la va situar a Annapolis (estat de Maryland), la formació dels mariners es feia a bord de les esquadres, és a dir, en els mateixos vaixells de guerra. Una de les primeres escoles flotants, doncs, fou l'organitzada a *Port-Maó*, fet que permeté la contractació d'intel·lectuals locals.

Per als oficials nord-americans, un hivern a Maó podia representar una experiència ben agradable. Molts llogaven allotjaments en terra i acudien a les funcions del Teatre Principal, als balls i als casinos. Hi feien vida social. També acostumaven de passejar a cavall pel camp i de practicar la caça de l'ànec a l'Albufera des Grau. Segons un testimoni de l'època, Maó era una llar mediterrània per a tots ells. I, tanmateix, cal no creure en cap bucolisme edulcorat de la situació. L'estat de pobresa general era molt fondo a Menorca, i per tant, la dinàmica de dependència cap a l'oficialitat i la marineria sovint

Les estades dels nord-americans produïren grans beneficis en circumstàncies de necessitat i de penúria econòmica.

era la solució a la fam i la misèria. No hi manquen les descripcions que reflecteixen una societat menorquina poc desenvolupada, i víctima d'allò que certs comandaments americans consideraven mostres de mentalitat tancada, per mor de la pressió ofegadora d'un catolicisme obscurantista força predominant. I també, per la repressió de l'absolutisme polític encara vigent en el primer terç del XIX espanyol.

Ocàs i comiat. No està ben resolta pels historiadors la data exacta i la causa del tancament de la base naval. Tanmateix, molts coincideixen a datar-la vers 1848, any en què la flota d'Estats Units va decidir d'instal·lar-se en el port italià de La Spezia, a les costes de Ligú-

ria. Sembla que, en aquelles alçades de segle, els interessos americans s'havien desplaçat a regions més orientals de la conca Mediterrània. Sigui més o menys exacta la possibilitat, sembla que també hi van concórrer raons d'ordre polític i governamental per part d'Espanya. Madrid va iniciar un pla de restriccions d'ús del port de Maó, que no només va afectar els vaixells americans, sinó també els d'altres nacions estrangeres que compartien les segures i arcerades aigües menorquines. Aquest fou el cas de les embarcacions holandeses, britàniques i franceses.

En els nostres dies, únicament un silenciós i gairebé oblidat record en resta dels nord-americans. Es tracta d'un petit cementiri situat a la ribera nord del port, un veritable cementiri marí. Havia estat, primer, una necròpoli anglesa en el segle XVIII. Però, durant les estades americanes, la *Mediterranean Squadron* la va utilitzar per enterrar-hi els seus morts. Encara ara pot ser visitada. Cada any, a la primavera, una dotació de la Sisena Flota visita el cementeri. Emblanquinen les tombes i hi fan una cerimònia funerària. Ara, els marines nord-americans descansen en pau, embolcallats en les brises salades del port més allewantat del territori espanyol.

Cementiri marí dels americans a l'illa de Menorca. De les vint-i-vuit tombes identificades, vint-i-tres pertanyen a marines nord-americans que perderen la vida, adés per malalties, adés per les ferides mortals rebudes en les moltes batusses que tingueren contra els corsaris de Barbària.

Miquel Àngel Limon